



You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Rodzinne ogrody działkowe (ROD) w przestrzeni dużego miasta : przykład Łodzi

Author: Roman Szkup, Sławomir Pytel

Citation style: Szkup Roman, Pytel Sławomir. (2016). Rodzinne ogrody działkowe (ROD) w przestrzeni dużego miasta : przykład Łodzi. „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” (Nr 32, 2016, s. 109-124)



Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).



UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH



Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Roman SZKUP¹, Sławomir PYTEL²

¹Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
e-mail: rasz@geo.uni.lodz.pl

²Uniwersytet Śląski
Wydział Nauk o Ziemi
e-mail: slawomir.pytel@us.edu.pl

**RODZINNE OGRODY DZIAŁKOWE (ROD)
W PRZESTRZENI DUŻEGO MIASTA
PRZYKŁAD ŁODZI**

*ALLOTMENT GARDEN IN THE BIG CITY
CASE STUDY OF ŁÓDŹ*

Słowa kluczowe: Rodzinne Ogrody Działkowe (ROD), Łódź, lokalizacja ogrodów działkowych, otoczenie (sąsiedztwo) ogrodów działkowych

Key words: *Family Allotment Gardens, Łódź, the location of allotment gardens, the environment (neighbourhood) of allotment gardens*

Streszczenie

Rodzinnne Ogrody Działkowe (ROD) stanowią miejsce wypoczynku mieszkańców dużych miast. W szczycie popularności – w końcu lat 80-tych XX w., udział Rodzinnnych Ogrodów Działkowych w powierzchni dużych miast Polski sięgał od 2 do 5%, co świadczy o znaczącej roli jaką ogrody odgrywały w ich strukturze. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie lokalizacji Rodzinnnych Ogrodów Działkowych w przestrzeni współczesnego wielkiego miasta (w tym przypadku Łodzi) oraz analiza otoczenia (sąsiedztwa) ogrodów, jako jednego z ważniejszych parametrów opisujących położenie dowolnego obiektu w przestrzeni miejskiej.

Abstract

Family Allotment Gardens are a place of recreation for residents of large cities. At the peak of its popularity, in the late 80s of the twentieth century, Family Allotment Gardens covered from 2 to 5% of the area of large cities in Poland which reflects the significant role they played in their spatial structure. The paper has two purposes: to present the location of the Family Allotment Gardens in the urban space of the contemporary large city (on the example of Łódź) and to analyse the environment (neighbourhood) of allotment gardens as one of the most important parameters that describe the location of any object in the urban space.

WSTĘP

Poprzedni ustrój społeczno-gospodarczy, pozostawił po sobie w strukturze funkcjonalno-przestrzennej dużych polskich miast duże tereny ogrodów działkowych, nazywanych współcześnie Rodzinnymi Ogrodami Działkowymi (ROD). Pomimo, że pierwsze ogrody w Polsce zaczęły powstawać na przełomie XIX i XX w., to jednak ich rozwój na szerszą skalę nastąpił po I wojnie światowej. Z analizy roczników statystycznych wynika, że w końcu lat 80-tych XX w. (apogeum rozwoju ogrodów nastąpiło w stanie wojennym poprzez nielegalne zagospodarowywanie nieużytków) udział terenów zajmowanych przez ogrody działkowe w dużych miastach Polski sięgał od 2 do 5 procent ich powierzchni (Szkup, 2013). Poprzez duże miasto rozumie się zgodnie z definicją GUS miasto powyżej 100 tys. mieszkańców. Jak podaje H. Romanowski (2012), w Polsce współcześnie jest 965 tys. zagospodarowanych działek, a Polski Związek Działkowców zarządza ponad 5 tysiącami ogrodów działkowych – tym samym ogrody działkowe stanowią wyraźny pod względem fizjonomicznym i zarazem ważny element w strukturze krajobrazów miejskich Polski. W aktualnej typologii krajobrazów Polski tereny ogrodów działkowych należą do grupy C – „Krajobrazów kulturowych, w których struktura i funkcja są w pełni ukształtowane przez działalność ludzką – jest to typ C10 – „Krajobrazy miejskie” i podtyp C10e – „Duże tereny sportowo-rekreacyjne”, w których wyodrębnione zostają m.in.: duże zespoły przestrzenne – tereny stadionów, hal sportowych, kortów tenisowych i basenów oraz tereny towarzyszące w postaci form zieleni urządzonej (parki miejskie, ogrody działkowe); ogrody zoologiczne i tereny tzw. wesołych miasteczek (Chmielewski, Myga-Piątek, Solon, 2015).

Głównym celem opracowania (obok prezentacji lokalizacji ogrodów) jest analiza otoczenia Rodzinnych Ogrodów Działkowych w Łodzi – otoczenie (sąsiedztwo) ogrodów jest bowiem egzemplifikacją roli jaką ogrody pełnią w krajobrazie kulturowym miasta. Ogrody są formą terenów zieleni, oazami ciszy i odpoczynku bardzo cennymi dla mieszkańców dużych miast (w szczególności emerytów i osób starszych).

Od samego początku funkcjonowania ogrodów działkowych w miastach, głównym celem ich tworzenia było dostarczanie terenów pod uprawę indywidualnym użytkownikom. Ogrody tworzone z myślą o najbiedniejszych rodzinach słabo uposażonych robotników, którzy uprawiając ogrodowe działki mogli wspierać swoje skromne domowe budżety zaopatrując się w podstawowe produkty spożywcze (owoce, ziemniaki, marchew i inne warzywa) wyhodowane na własnej działce. Idea ogrodów działkowych zrodziła się w XIX stuleciu, w dobie szybkiego uprzemysłowienia krajów europejskich. Zwarta zabudowa, charakterystyczna zwłaszcza dla dzielnic robotniczo-przemysłowych powodowała brak w otoczeniu budynków mieszkalnych obszarów, które mogły być wykorzystywane pod uprawy. W otoczeniu zakładów przemysłowych dla najuboższych rodzin ówczesni przedsiębiorcy zaczęli tworzyć ogrody, które dały początek rozwojowi ruchu działkowego. Pierwsze ogrody były przeznaczone przeważnie dla pracowników danych zakładów, czasami miały również służyć związaniu ludzi z miejscem pracy. Przekazywane były

nieodpłatnie ludziom zasiedlającym wielorodzinne, wielokondygnacyjne budynki. Znajdowały się zazwyczaj w niewielkiej odległości od domu lub zakładu pracy. Pierwsze ogrody o przedstawionej wyżej genezie zaczęto zakładać w Belgii, Francji, Niemczech, Anglii i USA (Pawlikowska-Piechotka, 2010). We współczesnych ogrodach jedynie 1/3 działek jest użytkowana wyłącznie w sposób rolniczo-produkcyjny (Szkup, 2013). O zmianie pierwotnego charakteru działek z rolniczo-produkcyjnego na wypoczynkowo-rekreacyjny świadczy wysoki, ponad 20% odsetek działek, na obszarze których zdecydowanie dominują słabo zainwestowane powierzchnie wypoczynkowo-rekreacyjne. Uprawy warzywno-owocowe w ogrodach tracą znaczenie na rzecz dużych przestrzeni obsadzonych roślinnością trawiastą i ozdobną.

W polskiej literaturze związanej bezpośrednio lub pośrednio z ogrodami działkowymi w miastach dominują opracowania geografów, reprezentujących takie ośrodki naukowe jak krakowski – m.in. K. Bromek (1975), B. Luchter (1990), śląski – m.in. E. Duś (1980, 1986, 1987, 1990, 1992, 1993a, 1993b, 1996, 2011, 2015), i łódzki – m.in. S. Liszewski (1978, 2002), A. Wolaniuk (1991), J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz (2008), A. Matczak, R. Szkup (2010), R. Szkup (2013) czy poznański – m.in. A. Ptaszycka (1950), Osobną grupę stanowią publikacje autorów prezentujących m.in. rolę ogrodów działkowych w systemie zieleni miejskiej, w krajobrazie miejskim oraz poruszających aspekty ich prawnego funkcjonowania. Do najważniejszych publikacji w tym zakresie należy zaliczyć prace D. Dymek (2014, 2015), M. Kosmali i M. Kamińskiej (2013) i B. Wycichowskiej (2008, 2012, 2013).

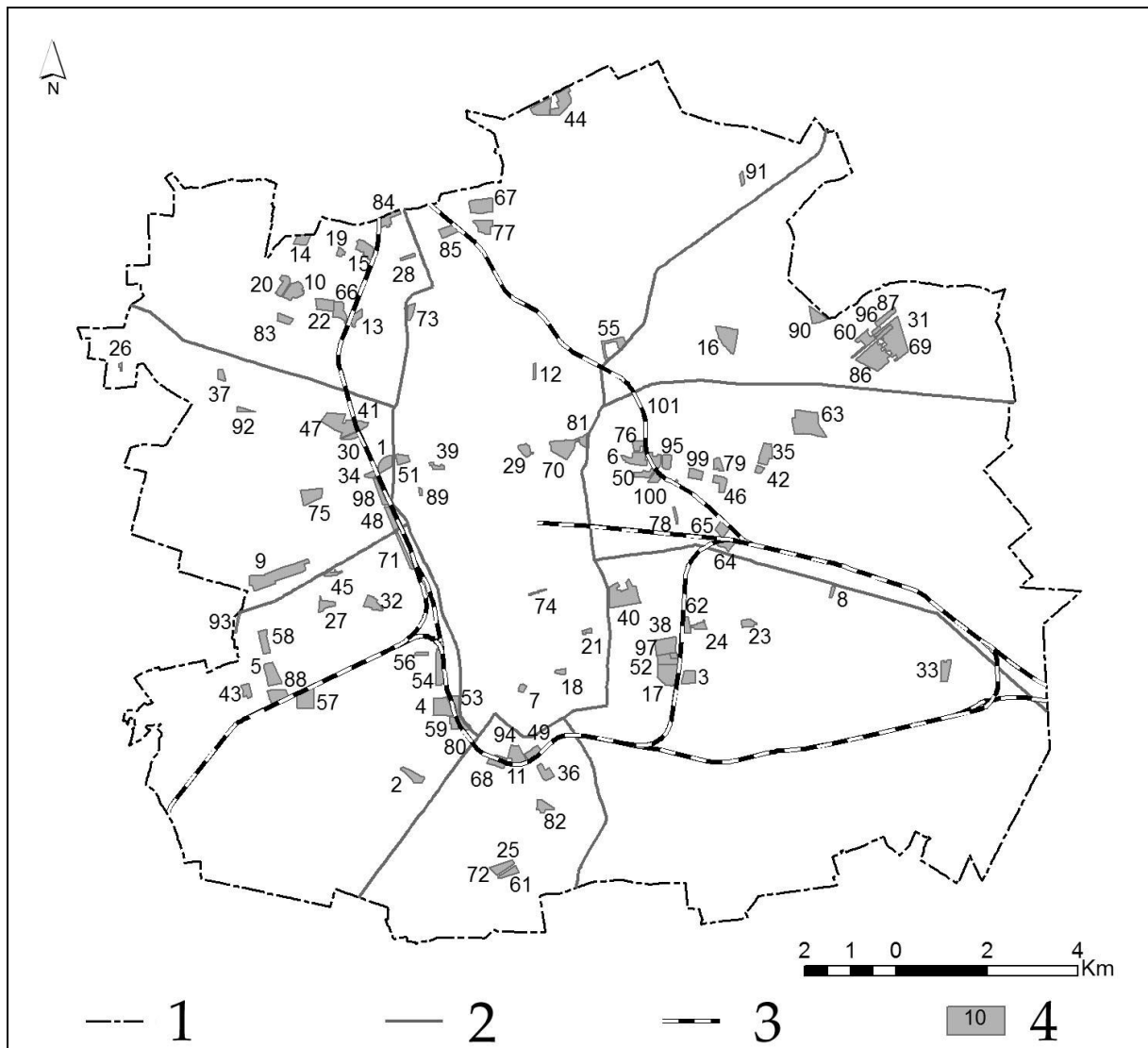
Wśród opracowań anglojęzycznych znaczącą grupę stanowią publikacje charakteryzujące rolę ogrodów działkowych w systemie ogrodów miejskich. Do najważniejszych prac w tym zakresie należy zaliczyć publikacje autorów brytyjskich, amerykańskich i australijskich, m.in. L. Bartolomei, L. Corkery, B. Judd, S. Thompson (2003), L.J. Lawson (2005), B. Turner, J. Henryks (2012), J. Breuste (2010). Uzupełnieniem wyżej przedstawionych publikacji naukowych są opracowania z zakresu krajobrazu kulturowego miast (m.in. D. Crouch, C. Ward, 2007; E. Bonny, 2010) oraz publikacje, w których działkę traktuje się jak dzieło sztuki (Crouch, 2003).

1. Liczba i położenie łódzkich Rodzinnych Ogrodów Działkowych

W oparciu o informacje pozyskane w Okręgowym Zarządzie Łódzkim Polskiego Związku Działkowców oraz w wyniku rekonesansów terenowych na terenie Łodzi zlokalizowano 101 rodzinnych ogrodów działkowych (stan z 1.01.2014) (ryc. 1), co stanowiło 32,01% z liczby 315 ogółu ogrodów położonych w województwie łódzkim. Wszystkie łódzkie ogrody zajmowały łącznie powierzchnię 718,08 ha, co stanowiło 2,54% powierzchni miasta.

Przeważająca liczba łódzkich ROD położona jest w przestrzeni zurbanizowanej, część z nich wpisuje się w krąg zieleni opasującej centrum miasta, część położona jest przy ciągach komunikacyjnych, wzdłuż linii kolejowych i na obrzeżach terenów przemysłowych (Szkup, 2013). Duża część ogrodów bezpośrednio graniczy z torami łódzkiej kolei obwodowej – 43 ogrody (42,6%) położone są w odległości do 500 m od torów (ryc. 1). Oprócz tendencji lokowania ROD w Łodzi wzdłuż linii kolejowych,

duże znaczenie ma również lokalizacja ogrodów na zapleczu zakładów przemysłowych (szczególnie w ich strefach ochronnych) oraz w sąsiedztwie terenów zieleni (np. Parku na Zdrowiu, Lasu Łągiewnickiego lub otoczeniu cmentarzy miejskich). Najmłodsze ogrody powstały głównie w zewnętrznej strefie osiedli mieszkaniowych, na terenach rekultywowanych, wysypiskach śmieci lub gruntach ornym (Szkup, 2013).



Ryc. 1. Lokalizacja rodzinnych ogrodów działkowych w Łodzi. Źródło: Szkup, 2013.

Fig. 1. The location of Family Allotment Gardens in Łódź. Source: Szkup, 2013.

Legenda/Legend: 1 – granica miasta (city borders); 2 – drogi główne (main roads); 3 – linie kolejowe (railways) 4 – ROD (allotment gardens).

Proces tworzenia łódzkich ogrodów działkowych miał charakter złożony. Ogrody powstałe przed II wojną światową zakładane były przez fabrykantów, najczęściej w pobliżu ich fabryk. Przykładowo jeden z najstarszych ogrodów – przy ulicy Obywatelskiej – użytkowany był przez pracowników fabryki „Starych Francuzów” firmy

Allart Rousseau (Macke, 1978). W pierwszych latach powojennych wzrost liczby ogrodów działkowych determinowały akty prawne: dekret PKWN z dnia 26 września 1944 r. o reformie rolnej, w którym przewidziano wyłączenie ziemi z parcelacji na ogrody działkowe, dekret z dnia 25 czerwca 1946 r., w którym podniesiono ogrody działkowe do roli urządzeń użyteczności publicznej i który m.in. narzucił obowiązek zakładania ogrodów przez zakłady pracy oraz ustawa z 9 marca 1949 r., która przekształciła istniejące ogrody w pracownicze ogrody działkowe. Ustawa o pracowniczych ogrodach działkowych z 1949 r. narzucała ponadto obowiązek tworzenia działek w każdej dzielnicy, w której co najmniej 20 % ludności zamieszkiwało w budynkach wielorodzinnych pozbawionych ogrodów. To właśnie wymienione akty prawne oraz dostępność mało atrakcyjnych dla budownictwa, rozległych niezainwestowanych terenów położonych wzdłuż torowisk łódzkiej kolei obwodowej przesądziły o tym, że prawie połowa współczesnych ROD położona jest w pasie 500 m od linii kolejowych. „Ubočnym” efektem ustawy z 1949 r. stało się spontaniczne i żywiołowe powstawanie ogrodów działkowych bez uwzględnienia planów urbanistycznych miast. Paradoksem jest, że „tymczasowość” planów urbanistycznych zaważyła w znacznym stopniu na nie zawsze racjonalnym sytuowaniu ogrodów. Z powyższych względów na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. niektóre ogrody działkowe, ze względu na modernizację miast i potrzeby rozwijającego się ciągle budownictwa mieszkaniowego musiały ulec likwidacji lub przeniesieniu.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku łódzkie ogrody działkowe lokowane były głównie na obszarach zrehabilitowanych lub wysypiskach śmieci. Jak podaje H. Macke (1978) w owym czasie z 84 łódzkich ogrodów aż 46 powstało na terenach rekultywowanych, a 38 na wysypiskach gruzu i śmieci. Na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku zaczęły także powstawać ogrody na znacznie oddalonych od centrum atrakcyjnych przyrodniczo obszarach peryferyjnych Łodzi, takich jak m.in. Łągiewniki, Nowosolna czy daleki Teofilów.

Rozmieszczenie ogrodów w przestrzeni współczesnego miasta ma wyraźny wpływ na jego stan sanitarny. Ogrody pełnią ważne funkcje wspomagające system ekologiczny, jako część systemu zieleni miejskiej redukują zanieczyszczenia atmosfery i hałasu, regulują wilgotność i temperaturę powietrza, stanowią obszar ze swoim mikroklimatem na terenach zurbanizowanych. Współcześnie ROD stanowią prawie 12 % powierzchni terenów zielonych Łodzi. Zazwyczaj ogrody podnoszą również estetykę miasta (aczkolwiek estetyka zagospodarowania pojedynczych działek ogrodowych jest sprawą mocno dyskusyjną) (Wycichowska, 2012, 2013).

Pod względem udziału procentowego powierzchni ogrodów działkowych w ogólnej powierzchni łódzkich dzielnic dominują ogrody zlokalizowane w trzech dzielnicach (tab.1): Polesie (stanowiąc 3,07% powierzchni dzielnicy), Widzew (2,97%) i Bałuty (2,69%). Udział powierzchni ogrodów działkowych w powierzchni pozostałych dzielnic jest znacznie mniejszy (tab. 1)

Tab. 1. Rodzinne ogrody działkowe w strukturze administracyjnej Łodzi (stan z 1.01.2013r.)
Tab. 1. Family Allotment Gardens in the administrative structure of Łódź (data as of January 1, 2013)

Dzielnica <i>District</i>	Liczba rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) <i>The number of Family Allotment Gardens</i>	Powierzchnia ogrodów [ha] <i>The area of Family Allotment Gardens</i>	W tym powierzchnia działek [ha] <i>Within the area of allotments</i>	Liczba działek <i>The number of allotments</i>	Udział powierzchni ROD w powierzchni dzielnicy [%] <i>The share of the area of Family Allotment Gardens in the area of the district</i>
Bałuty	29	211,93	164,63	5101	2,69
Górna	20	94,35	73,49	2294	1,31
Polesie	21	141,01	112,43	3334	3,07
Śródmieście	1	1,32	1,20	49	0,19
Widzew	30	269,49	199,11	5467	2,97
OGÓŁEM	101	718,08	550,86	16245	2,54

Źródło/Source: Szkup, 2013.

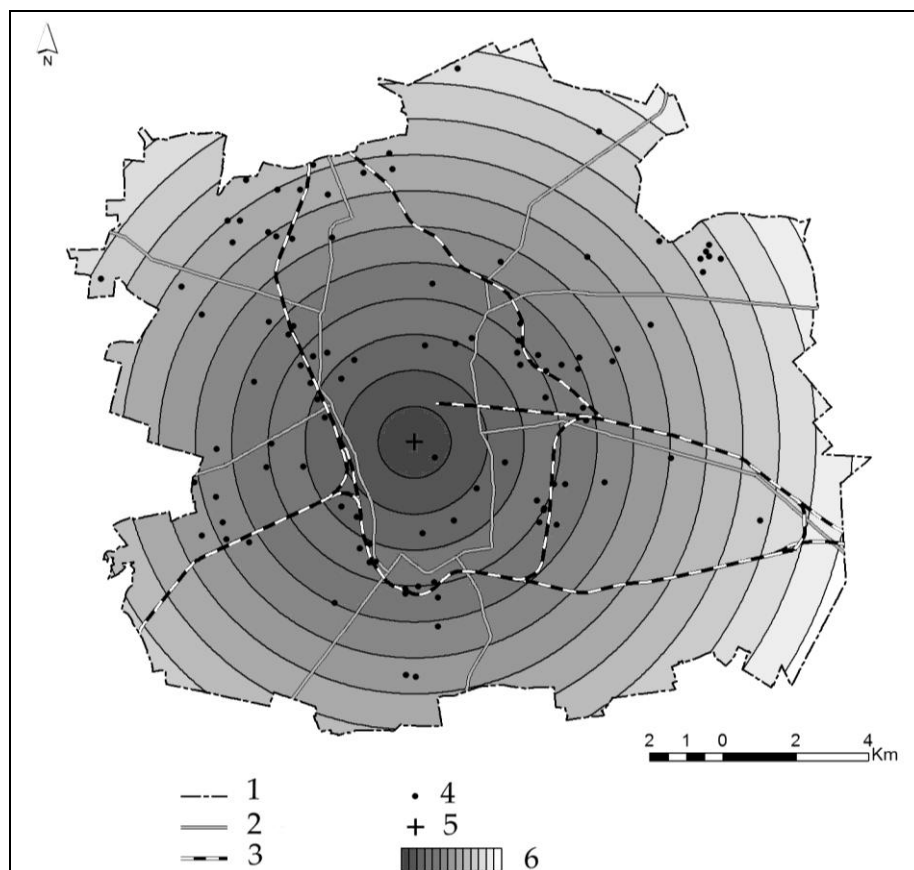
2. Lokalizacja ROD względem umownego centrum Łodzi

Niezależnie od podstawowego kryterium lokalizacji – czyli przynależności ogrodów działkowych do poszczególnych jednostek administracyjnych położenie (lokalizację) ROD można rozpatrywać w zależności od odległości ogrodów od centrum miasta. Ze względu na fakt, że w przypadku Łodzi określenie punktu (placu) wyznaczającego jego centrum jest mocno dyskusyjne dla celów klasyfikacyjnych za umowne centrum miasta przyjęto skrzyżowanie ulic Piotrkowskiej i Al. Mickiewicza (ryc. 2).

W celu określenia położenia łódzkich ROD w stosunku do umownego centrum Łodzi wykreślono jednokilometrowe, koncentryczne ekwidystanty. Ze względu na rozmieszczenie ogrodów w poszczególnych ekwidystantach (tab.2) ogrody działkowe można podzielić na:

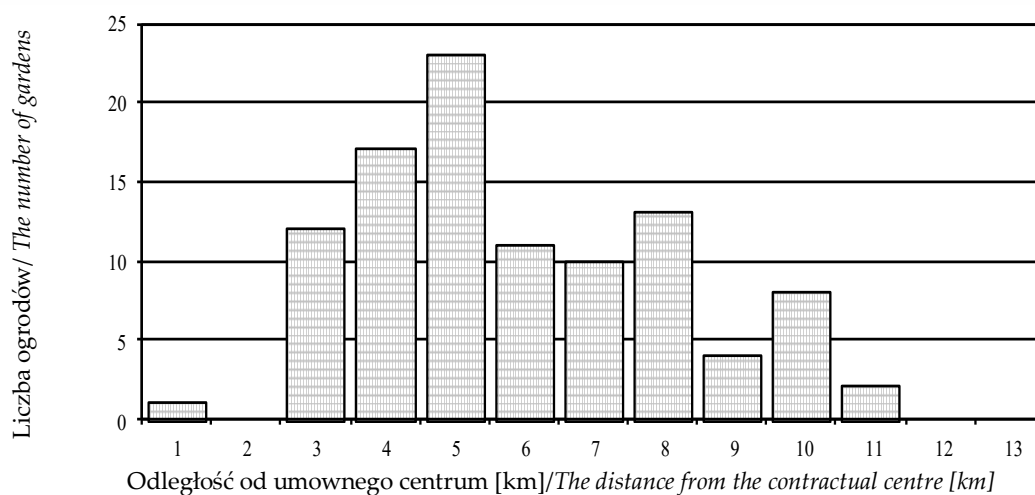
1. Ogrody położone w strefie ścisłego centrum miasta (ekwidystanty 1-2).
2. Ogrody położone w strefie obrzeży centrum miasta (ekwidystanty 3-5).
3. Ogrody położone w wewnętrznej części strefy peryferyjnej (ekwidystanty 6-8).
4. Ogrody położone w zewnętrznej części strefy peryferyjnej (ekwidystanty 9-13).

W przestrzeni miejskiej Łodzi najliczniej reprezentowane są ogrody położone w strefie obrzeży centrum miasta (ekwidystanty 3-5 ryc. 3). Tak wysoki, ponad 50% udział ogrodów w wymienionej strefie jest spowodowany położeniem w jej granicach zdecydowanej większości torowisk łódzkiej kolei obwodowej, wzdłuż których lokowanych jest najwięcej ogrodów.



Ryc. 2. Lokalizacja ROD na tle kilometrowych ekwidystant od umownego centrum Łodzi.
Fig. 2. The location of Family Allotment Gardens in Łódź on the background of kilometre equidistant from the contractual centre of Łódź. *Źródło/Source:* Szkup, 2013.

Legenda/Legend: 1 – granica miasta (city borders) 2 – drogi główne (main roads) 3 – linie kolejowe (railways) 4 – ROD (allotment gardens) 5 – skrzyżowanie Piotrkowska/Mickiewicza (crossroads Piotrkowska/Mickiewicza) 6 – ekwidystanty kilometrowe odległości od umownego centrum (kilometre equidistant from the contractual centre of Łódź).



Ryc. 3. Liczba ROD w strefach kilometrowych od umownego centrum Łodzi.
Fig. 3. The number of Family Allotment Gardens in kilometre zones from the contractual centre of Łódź. *Źródło/Source:* Szkup, 2013.

Tab. 2. Przynależność ROD do wydzielonych stref odległości od centrum Łodzi

Tab. 2. The attachment of Family Allotment Gardens to the areas distinguished according to the distance to the centre of Łódź

Strefa odległości od centrum <i>Distance from the centre zones</i>	Liczba ROD <i>The number of Family Allotment Gardens</i>	Nazwy ROD <i>The name of Family Allotment Gardens</i>
1 (1-2)	1	Sielanka.
2 (3-5)	52	1 Maja, Albalen, Ariadna, Aster, Bankowiec, Błaszczyka, Brzoskwinia, Budowlani, Dąbrowa, Dąbrowskiego, Dubois, Elester, Forsycja, Harnama, Jarzębina, Karolew, Kolejarz Polesie, Konopnickiej, Kościuszki, Krokus, Księży Młyn, Kwiaty Polskie, Liliput, Łączność, Milenium, Mireckiego, Modrzewie, Morwa, Nad Łódką, Nadzieja, Nowe Rokicie, Nowe Sady, Olimpijka, Pod Różą, Ponar Jotes, Przedwiośnie, Przy Torze, Rekreacja, Reymonta, Rogowicza, Sierakowskiego, Słoneczny Ogród, Stary Widzew, Stokrotka, Storczyk, Waryńskiego, Wójcika, Wspólna Praca, Zarzew, Zdrowie, Zimowit, Źródłko.
3 (6-8)	34	Azalia, BRT, Brus, Brzezina, Chemik, Czeremcha, Dalia, Delta, Demeter, Elektromontaż, Elektron, Energetyk, Głowackiego, Kolejarz Stoki, Konwalia Pod Dębem, Limba, Lodex, Magnolia, Odrodzenie, Pienista, Pigwa, Polmozbyt, Poranek, Przyłaszczka, Róża, Saturn, Słowackiego, Stoki, Szarotka, Teofilek, Tramwajarz II, Uniprot, Wisienka, Witamina.
4 (9-13)	14	Ciżemka, Fonika, Jaśmin, Kolejarz Olechów, Łągielniki, Polanka, Radość, Relaks, Tramwajarz I, Trans-Mlecz, Tulipan, Wiarus, Wilanów, Zacisze.

Źródło/Source: Szkup, 2013.

3. Otoczenie łódzkich Rodzinnych Ogrodów Działkowych

Jednym z ważniejszych parametrów opisujących położenie dowolnego obiektu w przestrzeni miejskiej jest jego sąsiedztwo (otoczenie). Z punktu widzenia jakości wypoczynku w ogrodzie działkowym szczególnie istotnym jest to, czy ogród znajduje się w pobliżu hałaśliwych arterii komunikacyjnych lub zakładów produkcyjnych, na obszarze np. niskiej zabudowy jednorodzinnej, czy terenów rolniczo-leśnych.

W celu przedstawienia klasyfikacji otoczenia łódzkich ROD sporządzono, opartą na analizie użytkowania ziemi, klasyfikację terenów otaczających ogrody. Za otoczenie ogrodów przyjęto pasy gruntów o szerokości 200 m, przyległe z każdej strony do terenów ogrodów. Ze względu na fakt, że w przypadku ogrodów sąsiadujących ze sobą nie można byłoby wytyczyć pełnych (zamkniętych) dwustumetrowych stref otoczenia, postanowiono ogrody sąsiadujące ze sobą połączyć w zgrupowania ogrodów i analizować użytkowanie gruntów w strefach otoczenia tak wytyczonych 48 zgrupowań (ryc. 4). Analizę użytkowania ziemi przeprowadzono badając formy użytkowania działek ewidencyjnych wchodzących w skład poszczególnych stref otoczenia ogrodów. Podstawę analizy stanowiły dane ewidencji gruntów Miejskiego

Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej (MODGiK) w Łodzi. Formy użytkowania ziemi w otoczeniu ogrodów wydzielono w oparciu o „klasyfikację użytków gruntowych” zawartą w Rozporządzeniu Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz. U. 2001, nr 38 poz. 454). Zauważono pewne rozbieżności w stosunku do wydzielenia wg typologii aktualnych krajobrazów Polski, jednak dane ilościowe z MODGiK pozwoliły na jednoznaczną ocenę sąsiedztwa ogrodów działkowych i stwierdzenie prawidłowości.

Na potrzeby niniejszej typologii zmodyfikowano klasyfikację gruntów zawartą w ww. rozporządzeniu, redukując ją do dziesięciu podstawowych form użytkowania gruntów:

- tereny mieszkaniowe (oznaczenie B w Rozporządzeniu...),
- tereny przemysłowe (Ba),
- tereny usługowe (Bi),
- tereny rekreacyjno-wypoczynkowe (Bz),
- zurbanizowane tereny niezabudowane (Bp),
- tereny komunikacyjne (dr – drogi, Tk – tereny kolejowe, Ti – inne tereny komunikacyjne),
- tereny rolnicze (Br – użytki rolne zabudowane, R – grunty orne, Ps – pastwiska trwałe, Ł – łąki trwałe, S – sady, W – rowy),
- lasy i grunty zadrzewione (Ls – lasy, Lz – grunty zadrzewione i zakrzewione),
- grunty pod wodami powierzchniowymi (Wp – grunty pod wodami powierzchniowymi płynącymi, Ws – grunty pod wodami powierzchniowymi stojącymi, Wsr – grunty pod stawami),
- nieużytki i pozostałe tereny (N – nieużytki, K – użytki kopalne, E – użytki ekologiczne, Tr – tereny różne).

Przedstawiona wyżej klasyfikacja gruntów w znacznym stopniu nawiązuje do klasyfikacji terenów miejskich S. Liszewskiego (1978) – z klasyfikacji tej jako osobną grupę wydzielono jednak tereny leśne i zadrzewione.

Zestawienie wielkości powierzchni oraz procentowego udziału poszczególnych form użytkowania ziemi w strukturze użytkowania gruntów pozwoliło na wydzielenie siedmiu typów otoczenia łódzkich ogrodów działkowych:

1. **Otoczenie mieszkaniowe**, w którym zdecydowanie dominuje jedna forma użytkowania gruntów – tereny mieszkaniowe; stanowiąc przynajmniej 40% powierzchni całości otoczenia. Udział pozostałych form użytkowania ziemi jest zdecydowanie mniejszy i w żadnym przypadku nie przekracza 25%; W typie nie występują (lub mają marginalny udział) tereny rolnicze, obszary lasów, wód powierzchniowych i nieużytków. Takie otoczenie jest charakterystyczne dla osiedli mieszkaniowych o niskiej lub średnio-wysokiej zabudowie.
2. **Otoczenie mieszkaniowo-usługowe ze znaczącym udziałem terenów komunikacyjnych i przemysłowych**, w którym dominują dwie formy użytkowania gruntów – tereny mieszkaniowe i tereny usługowe, z których każdy stanowi po 20-30% powierzchni otoczenia. W wymienionym typie znaczący jest udział

terenów komunikacyjnych (10-20%), przemysłowych (5-10%) oraz zurbanizowanych terenów niezabudowanych (10-25%). W typie nie występują, lub mają marginalny udział tereny rolnicze, obszary lasów, wód powierzchniowych i nieużytków. Otoczenie jest charakterystyczne dla wielofunkcyjnych obszarów położonych w centrum miasta.

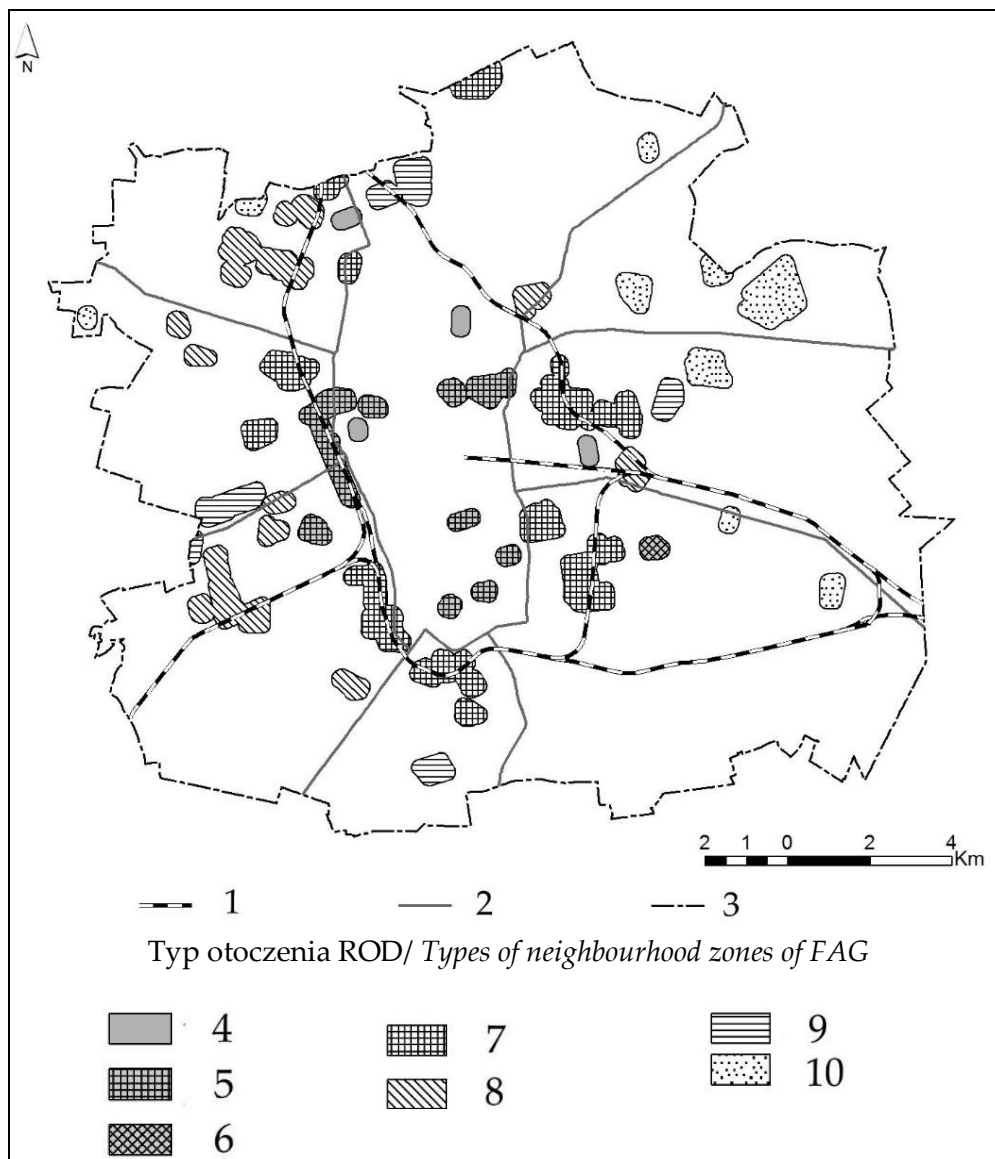
3. **Otoczenie usługowo-przemysłowe**, w którym dominują dwie formy użytkowania gruntów – tereny usługowe i tereny przemysłowe (stanowiąc po 20-30%). W wymienionym typie udział pozostałych terenów nie przekracza 15%. W typie nie występują tereny mieszkaniowe, obszary wód powierzchniowych i nieużytków; ww. otoczenie jest charakterystyczne dla obszarów przemysłowych położonych w znacznym oddaleniu od centrum miasta.
4. **Otoczenie mieszkaniowo-usługowo-komunikacyjne ze znaczącym udziałem terenów zurbanizowanych niezabudowanych**, w którym dominują trzy formy użytkowania gruntów – tereny mieszkaniowe (stanowiąc 20-30%), usługowe (10-20%) i tereny komunikacyjne (10-25%). W wymienionym typie znaczący jest także udział zurbanizowanych terenów niezabudowanych. W typie nie występują (lub mają marginalny udział), obszary lasów, wód powierzchniowych i nieużytków. Takie otoczenie jest charakterystyczne dla obszarów położonych wzdłuż torowisk łódzkiej kolei obwodowej.
5. **Otoczenie mieszkaniowo-rolnicze ze znaczącym udziałem terenów komunikacyjnych**, w którym dominują dwie formy użytkowania gruntów – tereny mieszkaniowe i tereny rolnicze (stanowiąc po 20-30%). W wymienionym typie znaczący jest udział terenów komunikacyjnych (10-15%), oraz zurbanizowanych terenów niezabudowanych (10-20%), miejscami występują powierzchnie leśne (głównie w formie drobnoskalowej o charakterze rozproszonym). W typie nie występują (lub mają marginalny udział) obszary wód powierzchniowych i nieużytków; ww. otoczenie jest charakterystyczne dla – położonych w znacznej odległości od centrum – zewnętrznych stref blokowisk lub osiedli domów jednorodzinnych.
6. **Otoczenie rolniczo-mieszkaniowe**, w którym zdecydowanie dominuje jedna forma użytkowania gruntów – tereny rolnicze (stanowiąc przynajmniej 50% powierzchni całości otoczenia), znaczący jest ponadto udział terenów mieszkaniowych (10-20%). Udział pozostałych form użytkowania ziemi jest zdecydowanie mniejszy i w żadnym przypadku nie przekracza 10%; W typie nie występują (lub mają marginalny udział) tereny przemysłowe, usługowe, obszary lasów, wód powierzchniowych i nieużytków; ww. otoczenie jest charakterystyczne dla peryferyjnych obszarów miasta z zabudową jednorodziną.
7. **Otoczenie rolniczo-leśne**, w którym zdecydowanie dominuje jedna forma użytkowania gruntów – tereny rolnicze (stanowiąc przynajmniej 50% powierzchni całości otoczenia), znaczący jest ponadto udział zwartych terenów leśnych i zadrzewionych (20-30%). Udział pozostałych form użytkowania ziemi jest zdecydowanie mniejszy i w żadnym przypadku nie przekracza 10%; W typie nie występują (lub mają marginalny udział) tereny przemysłowe, usługowe,

mieszkaniowe, wód powierzchniowych i nieużytków; ww. otoczenie jest charakterystyczne dla peryferyjnych obszarów miasta bez zabudowy lub z rozproszoną punktową zabudową jednorodzinną.

W rozkładzie przestrzennym łódzkich rodzinnych ogrodów działkowych zauważa się następujące prawidłowości (ryc. 4):

1. Najwięcej ogrodów występuje w otoczeniu mieszkaniowo-usługowo-komunikacyjnym ze znaczącym udziałem terenów zurbanizowanych niezabudowanych (35,6%). Dominują w tym przypadku ogrody położone wzdłuż torowisk łódzkiej kolei obwodowej oraz w znacznie mniejszym stopniu – położone w sąsiedztwie głównych arterii miejskich. Lokalizację wymienionej grupy ogrodów determinują dwa aspekty: historyczno-prawny (dekrety powojenne oraz ustawa z 1949 r.) i związany z nim wymóg zagospodarowywania ogrodami działkowymi przestrzeni na obrzeżach zabudowy wielorodzinnej oraz aspekt dostępności (głównie w latach 1946-1980) terenów położonych wzdłuż linii kolejowych i głównych arterii komunikacyjnych, które m.in. ze względu na hałas przejeżdżających pociągów czy samochodów były i są nadal mało atrakcyjne dla budownictwa mieszkaniowego i działalności usługowej.
2. Drugą pod względem liczebności grupę (19,9%) stanowią ogrody posiadające w swym otoczeniu tereny mieszkaniowo-rolnicze ze znaczącym udziałem terenów komunikacyjnych i zurbanizowanych terenów niezabudowanych. Dominują w tym przypadku ogrody położone w znacznej odległości od centrum miasta, w zewnętrznej strefie blokowisk – Retkinia, Teofilów i Radogoszcz Zachód, starych osiedli domów jednorodzinnych – Stary Widzew i Marysin III oraz w strefie pogranicza osiedli domów jednorodzinnych i kompleksów przemysłowo-usługowych – Teofilów Przemysłowy.
3. Trzecią grupę (14,8%) stanowią ogrody posiadające otoczenie mieszkaniowo-usługowe ze znaczącym udziałem terenów komunikacyjnych i przemysłowych. Dominują w tym przypadku ogrody położone na obszarach wielofunkcyjnych środkowej, centralnej części miasta (ograniczonej przebiegiem torowisk kolei obwodowej).
4. Liczną grupę stanowią ogrody mające w swoim otoczeniu tereny z przewagą użytkowania rolniczego. Do tej grupy należą ogrody położone w peryferyjnych obszarach miasta z zabudową jednorodzinną (9,9%) oraz położone peryferyjnie, w sąsiedztwie lasów, na terenach bez zabudowy lub z rozproszoną punktową zabudową jednorodzinną (13,9%). Najwięcej takich ogrodów występuje we wschodniej i północno-wschodniej części miasta (Olechów, Nowosolna)
5. Najmniej licznie reprezentowane są ogrody, których otoczenie cechuje zdecydowana dominacja terenów mieszkaniowych (4,0%) i terenów usługowo-przemysłowych (1,9%). Do pierwszej grupy należy zaliczyć ogrody położone na terenach starych osiedli mieszkaniowych o niskiej lub średnio-wysokiej zabudowie (Marysin, Stary Widzew) oraz ogrody położone pomiędzy blokami Radogoszcza. Do drugiej dwa ogrody, które zostały wydzielone ze względu na

specyficzne położenie w centralnej części kompleksów przemysłowo-usługowych Zarzew i Teofilów Przemysłowy oraz brak w swoim sąsiedztwie jakiegokolwiek terenów mieszkaniowych.



Ryc. 4. Rozmieszczenie przestrzenne typów stref otoczenia ROD w Łodzi.

Fig. 4. Spatial arrangement of distinguished types of neighbourhood zones of Family Allotment Gardens in Łódź. **Źródło/Source:** Szkup, 2013.

Legenda/Legend: 1 – linie kolejowe (railways); 2 – drogi główne (main roads); 3 – granica miasta (city borders); 4 – mieszkaniowe (residential); 5 – mieszkaniowo-usługowe ze znaczącym udziałem terenów komunikacyjnych i przemysłowych (residential and service with a significant share of communication and industrial areas); 6 – usługowo-przemysłowe (service and industrial); 7 – mieszkaniowo-usługowo-komunikacyjne ze znaczącym udziałem terenów zurbanizowanych niezabudowanych (residential, service and communication with a significant share of undeveloped urban areas); 8 – mieszkaniowo-rolnicze ze znaczącym udziałem terenów komunikacyjnych (residential and agricultural with a significant share of communication areas); 9 – rolniczo-mieszkaniowe (agricultural and residential); 10 – rolniczo leśne (agricultural and wooded).

PODSUMOWANIE

Ogrody działkowe stanowią integralny element struktury urbanistycznej, sąsiadują z różnymi rodzajami zainwestowania miejskiego, terenami zabudowy mieszkaniowej, usługowej czy przemysłowej, tworzą wraz z nimi wspólny organizm miejski. Wypełniając miejsca dawnych nieużytków, wpływają korzystnie na fizjonomię miasta. Dbalność użytkowników o swe działki sprawia, że dawne nieużytki, wysypiska śmieci, tereny niezagospodarowane przekształcone zostały w barwne miejsca tętniące życiem. Pomimo, że nie wszystkie altany i działki są zadbane, w zespołach urbanistycznych ogrody pełnią często rolę osłonową i maskującą nieestetyczną zabudowę miejską.

Niekorzystne otoczenie ROD w Łodzi często wynikało z przeznaczenia pod ogrody terenów mało atrakcyjnych, nienadających się pod zabudowę. Ponadto przekazywanie terenów pod ogrody działkowe nigdy nie odbywało się w sposób sensownie zaplanowany czy zorganizowany. Najstarsze ogrody (sprzed II wojny światowej) zakładane były na terenach należących do fabrykantów. Ogrody z wczesnych lat powojennych – w związku obowiązującymi w ówczesnym czasie aktami prawnymi – organizowały zakłady pracy przy współudziale Centralnej Rady Związków Zawodowych (głównymi zadaniami Rady był m.in. współudział w planowaniu oraz czuwanie nad procesem zakładania ogrodów). W efekcie Tworzenie ogrodów było zjawiskiem spontanicznym i żywiołowym, bardzo często bez uwzględnienia planów urbanistycznych miast. W owym czasie pod ogrody działkowe nie przekazywano terenów bogatych w infrastrukturę techniczną – ogrody lokowano głównie na obszarach, z którymi ówczesna władza nie bardzo wiedziała co zrobić: na terenach przyległych do torowisk Łódzkiej kolei obwodowej oraz na obszarach zrekultywowanych po dawnych cegielniach lub wysypiskach gruzu i śmieci. Na początku lat osiemdziesiątych ogrody działkowe zaczęły intensywnie powstawać w pobliżu nowo budowanych dzielnic mieszkaniowych (Retkinia, Teofilów, Widzew Wschód). W tym czasie tworzone głównie ogrody działkowe należące do zakładów pracy, wśród których dominowały zakłady włókiennicze, elektryczne i elektromaszynowe, wspierane zakładowym funduszem socjalnym.

Od początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku zaczęły powstawać pierwsze ogrody na atrakcyjnych przyrodniczo obszarach peryferyjnych Łodzi – dopiero w przypadku takich, nielicznych niestety ogrodów można mówić o świadomym wyborze miejsca lokalizacji (pracownicy zakładów mieli bowiem pośredni lub bezpośredni wpływ na wybór miejsca założenia ogrodu). Przykładem może być ROD „Polanka”, w którym pierwsze prace rozpoczęto w 1980 r., kiedy to wytyczono większość działek i ogrodzeń. Z wpisu w kronice ogrodu wynika, że „poszły w ruch szpadle i łopaty i tak z miesiąca na miesiąc z roku na rok wyzwalała energia dawała efekty – teren który otrzymaliśmy nie posiadał żadnej infrastruktury” (Kronika ROD „Polanka”).

Wiele z ogrodów położonych kiedyś w strefie peryferyjnej miasta w wyniku rozrastającej się tkanki miejskiej znalazło się w granicach obszarów silnie zurbanizowanych. Władze wielu polskich miast patrzą „łakomym okiem” na tereny ROD-ów – najchętniej zlikwidowałyby ogrody, a ich tereny sprzedały zasilając w ten sposób swój budżet. Część ogrodów jest likwidowana w związku z prowadzeniem przez miasto inwestycji infrastrukturalnych, w ten sposób w Łodzi zostały zlikwidowane np. ogrody z powodu budowy obecnej ul. Bandurskiego (usprawniającej ruch drogowy w rejonie dworca „Łódź Kaliska”), czy budowy Trasy Górna, gdzie część terenów ogrodów została przekazana pod inwestycje usługowe i produkcyjne (np. hipermarket Carrefour czy fabrykę Boscha).

Należy pamiętać, że Rodzinne Ogrody Działkowe są nie tylko konglomeratem działek – pełnią również ważne funkcje. Traktowane są jako zielone płuca miast, swoiste parki miejskie, miejsca przywracania zdegradowanych terenów społeczeństwu i przyrodzie. Są to miejsca aktywizacji społecznej sprzyjające aktywności osób biernych zawodowo (emerytów, rencistów i bezrobotnych) oraz miejsca aktywnego wypoczynku, szczególnie osób starszych. Ponadto są to miejsca prowadzenia działalności socjalnej, integracji rodzin i różnych warstw społecznych, edukacji ekologicznej, itp. Z drugiej strony ze względu na specyficzną (bardzo często niewłaściwą, wynikającą z urbanizacji miast) lokalizację ogrodów ich użytkownicy są narażeni na hałas, skażenie spalinami, pyłami i metalami ciężkimi.

Problem funkcjonowania ROD w ramach gospodarki rynkowej w dużych miastach Polski jest bardzo aktualny. Współczesne elity prezentują różne poglądy – od likwidacji ROD jako przeżytku socjalizmu po zachowanie ich w obecnej formie, jako pomoc socjalną dla najmniej zamożnych grup społecznych. Prezentowane są także pomysły uwłaszczenia użytkowników ogrodów, zwrócenia terenów ROD ich byłym, prawowitym właścicielom, czy przekazania terenów zajmowanych przez ROD pod inne użytkowanie, np. mieszkaniowe – ale to już temat na odrębne rozważania.

LITERATURA

- Acton, L., 2010: Allotment Gardens: A Reflection of History, Heritage, Community and Self, www.pia-journal.co.uk (11.09.2012 r.)
- Bartolomei L., Corkery L., Judd, B., Thompson S., 2003: A Bountiful Harvest: Community gardens and neighbourhood renewal in Waterloo, University of New South Wales, Sydney.
- Bonny E., 2010: The landscape and culture of allotments: a study in Hornchurch, Essex <http://scgrg.org/wp-content/uploads/2012/02/Landscape-and-culture-of-allotments.pdf> (21.01.2013 r.)
- Breuste J., 2010: Allotment gardens as part of urban green infrastructure: actual trends and perspectives in Central Europe. In: Müller, N., Werner, P. and Kelcey, J. (eds.). *Urban Biodiversity and Design – Implementing the Convention on Biological Diversity in Towns and Cities*. Wiley-Blackwell, Oxford.

- Bromek K., 1975: Struktura przestrzenna aglomeracji Krakowa. *Folia Geographica, Seria Geographica Oeconomica* Vol. 8, PWN, Kraków.
- Chmielewski T., Myga-Piątek U., Solon J., 2015: Typologia aktualnych krajobrazów Polski. *Przegląd Geograficzny*, Nr 87, z. 3, IGI PAN, Warszawa: 377-408.
- Crouch D., 2003: *The Art of Allotments*, Publisher: Five Leaves Publications.
- Crouch D., Ward C., 2007: *The Allotment: Its Landscape and Culture*, Five Leaves Publications, Nottingham.
- Czarnecki W., 1968: *Krajobraz i tereny zielone [w:] Planowanie miast i osiedli. T. 3.* PWN Warszawa – Poznań.
- Duś E., 1980: Ogrodnictwo działkowe jako forma rehabilitacji dla środowiska [w:] *Przeobrażenia środowiska geograficznego w obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych. Materiały VII Symposium Polsko-Czechosłowackiego*, Katowice – Kozubnik: 156-163.
- Duś E., 1986: *Ogrody działkowe w użytkowaniu i funkcjonowaniu przestrzeni GOP. Maszynopis rozprawy doktorskiej*, Instytut Geografii UJ Kraków.
- Duś E., 1987: Żywicielska funkcja ogrodów działkowych, w: *Materiały 36 Ogólnopolskiego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geograficznego (część II)*, Sosnowiec: 37-38.
- Duś E., 1990: Ogrodnictwo działkowe w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym, *Geographia. Studia et Dissertationes*, 14, Katowice: 93-117.
- Duś E., 1992: Użytkowanie ogrodów działkowych w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym. *Geographia. Studia et Dissertationes*, 16, Katowice: 135-148.
- Duś E., 1993a: Ogrody działkowe w krajobrazie obszarów miejsko-przemysłowych [w:] *Ekologia krajobrazu w badaniach Terytorialnych Systemów Rekreacyjnych*, Poznań: 39-42.
- Duś E., 1993b: Tendencje zmian w rolniczym użytkowaniu ogrodów działkowych w świetle zagrożeń ekologicznych, w: *Rolnictwo na obszarach wielofunkcyjnych. Materiały X Ogólnopolskiego seminarium geograficzno-rolniczego*, Kielce: 35-41.
- Duś E., 1996: Przeszłość i współczesny stan ogrodnictwa działkowego w Chorzowie, *Zeszyty Chorzowskie*, 1, Muzeum w Chorzowie, Chorzów: 135-151.
- Duś E., 2011: Rola i miejsce ogrodów działkowych w przestrzeni miejskiej. *Geographia. Studia et Dissertationes*, T. 33, Katowice: 79-100.
- Duś E., 2015: Recreational use and health functions of allotments gardens in the Katowice conurbation, Poland; *Environmental & Socio-economic Studies. Volume 2, Issue 2, Pages 16-25, ISSN (Online) 2354-0079, DOI: 10.1515/environ-2015-0034.*
- Dymek D., 2014: Rodzinne ogrody działkowe w świetle nowej ustawy, w: *Kierunki zmian terenów zieleni w miastach (red.): Kosmala M., Wyd. PZI i TS Oddział w Toruniu*, Toruń: 117-125.
- Dymek D., 2015: Fenomen "sztucznie" użytkowanych działek jako konsekwencja wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 lipca 2012 r. [w:] *Fenomen miejsca – w poszukiwaniu tożsamości krajobrazu (red.): U. Myga-Piątek, J. Plit, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 29*: 135-142.

- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., Dyba W., Marcińczak Sz., Tanaś S., 2008: Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych Łodzi. Plan, perspektywy, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, ss. 126.
- Kosmala M., Kamińska M., 2013: O działkach i parkach – działkowcy Torunia i Warszawy [w:] *Ogrody działkowe w miastach – bariera czy wartość?* (red.): M. Kosmala, Wyd. PZI i TS Oddział w Toruniu, Toruń: 107-117.
- Kronika ROD „Polanka”, archiwum ROD, niepublikowane.
- Lawson, L.J., 2005: *City Bountiful: A century of Community Gardening in America*. London, UK: University of California Press.
- Liszewski S., 1978: Tereny miejskie. Podział i klasyfikacja, „Acta Universitatis Lodziana. Folia Geographica”, ZNUŁ, Nauki Mat.-Przyr., II, z. 21.
- Liszewski S. (red), 2002: *Atlas miasta Łodzi*, ŁTN, Łódź.
- Luchter B., 1990: Przestrzenne związki użytkowania ziemi w Krakowie. Dokumentacja Geograficzna 3-4: 1-92.
- Macke H., 1978: *Ogrody działkowe Łodzi i regionu łódzkiego 1906-1976*, Wojewódzki Zarząd Pracowniczych Ogrodów Działkowych w Łodzi i Krajowa Agencja Wydawnicza, oddział w Łodzi.
- Maczak A., Szkup R., 2010: Społeczna funkcja rodzinnych ogrodów działkowych (ROD). Przykład ROD w Łodzi [w:] „Stare i nowe” problemy badawcze geografii społeczno-ekonomicznej (red.): S. Sitek. PTG, UŚ, Sosnowiec.
- Pawlikowska-Piechotka A., 2010: *Tradycja ogrodów działkowych w Polsce*. Novae Res – Wydawnictwo Innowacyjne, Gdynia.
- Pokorski J., Siwiec S., 1969: *Kształtowanie terenów zieleni*. WSiP, Warszawa.
- Ptaszycka A., 1950: *Przestrzenie zielone w miastach*. LSW, Poznań.
- Romanowski H., 2012: Uwagi o architekturze ogrodów działkowych, *Czasopismo Techniczne. Architektura*, z. 19, rok 109.
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków. Dz. U. 2001, nr 38 poz. 454
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Łodzi. 2010, przyjęte uchwałą nr XCIX/1826/10 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 27 października 2010 r.
- Szkup R., 2013: *Użytkowanie rodzinnych ogrodów działkowych (ROD) przez społeczność wielkomiejską. Przykład Łodzi*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Turner B., Henryks J., 2012: *A Study of the Demand for Community Gardens and their Benefits for the ACT Community* <http://www.actpla.act.gov.au> (29.05.2013 r.)
- Wycichowska B., 2008: Przegląd działań w zakresie ochrony i kształtowania zieleni zabytkowej miasta Łodzi [w:] *Problemy środowiska przyrodniczego miasta. Problemy Ekologii Krajobrazu* Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań: 65-78.
- Wycichowska B., 2012: *Zielone miasto – idea z rzeczywistość. Przykład Łodzi [w:] Zielień osiedlowa – stan obecny i wskazania do poprawy*, Toruń: 115-127.
- Wycichowska B., 2013: *Przesądzona zmiana polityki państwa z zakresie ogrodnictwa działkowego [w:] Ogrody działkowe w miastach – bariera czy wartość?* (red.): M. Kosmala, Wyd. PZI i TS Oddział w Toruniu, Toruń: 44-48.